

Kontekstualistička kritika argumenta iz neznanja

Gabud, Suzana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:561664>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Suzana Gabud

**KONTEKSTUALISTIČKA KRITIKA
ARGUMENTA IZ NEZNANJA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof.dr.sc Zvonimir Čuljak

Sumentorica: dr. sc. Ana Butković

Zagreb, 2018.

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Skepticizam	4
3. Glavne vrste skepticizma	5
4. Kartezijanski skepticizam	7
4.1. Osjetilne varke	8
4.2. Argument iz sna	9
4.3. Argument zlog demona	10
5. Mozak u bačvi ili argument iz neznanja	12
6. Mogući odgovori na skepticizam	12
7. Kontekstualizam i argument iz neznanja	13
8. Kontekstualizam Davida Lewisa	14
9. Zaključak	18
10. Popis korištene literature	19

1. Uvod

Skepticizam predstavlja tradicionalan i gorući epistemološki problem, iako se on ne tiče samo epistemologije, već ga se može pronaći i u drugim područjima filozofije, primjerice, u logici, metafizici, ontologiji i tako dalje. On negira mogućnost bilo kakvog znanja, te dovodi u pitanje sve znanje koje čovjek skupi za života. Skepticizam, kao filozofska pozicija, poznat je još iz antičkoga doba, a imao je posve drugačije ciljeve od onih koji se pojavljuju u novovjekovnoj filozofiji. Skepticizam je imao nekoliko faza, rani pironizam, akademijski skepticizam, te kasni pironizam. Pironovski skepticizam usmjeren je na praktičan cilj, u smislu suzdržavanja od suda kako bismo postigli osjećaj neuznemirenosti i sreće. Razlog tomu jest taj što je istraživanje prirode stvari pokazalo je da ona nije određiva. Dakle, nije moguće utvrditi objektivnu prirodu stvari. Iz toga proizlazi da je vjerovanja koja imamo o predmetima o svijetu ne mogu biti niti istinita, niti neistinita. Posljedica svega navedenog bio bi fanatizam i dogmatizam, zbog stvari koje nisu dokazive, a to je ono što pironovski skeptik želi svakako izbjeći, a sve kako bi sačuvali duševni mir, i postigao osjećaj neuznemirenosti. Dogmatici nikad nemaju mira, a glavni razlog tomu jest taj što oni smatraju da postoji nešto objektivno dobro. Ako to dobro nemaju, onda intenzivno za njim tragaju i uznemireni su. Ako ga pak imaju, onda se gorljivo bore da ga ne izgube, pa su time opet uznemireni, i tako u krug. Dakle, izvor njihove uznemirenosti jest vjerovanje da postoji objektivno dobro. Pironovskom skeptiku je takvo postupanje neprihvatljivo. Dakle, pošto nije moguće dobiti odgovore na pitanja, mudro bi bilo suzdržati se od suda.

Kasnije se javlja kartezijanski skepticizam čiji je glavni predstavnik René Descartes. Karakteristike ove filozofske pozicije su radikalne, budući da kartezijanski skeptik sumnja u istinitost svakog suda. U svojim Meditacijama, on Descartes iznosi nekoliko argumenata u prilog skepticizmu, koji do današnjeg dana nisu opovrgnuti.

Jedan od najpoznatijih Descartesovih argumenata jest *argument zlog demona obmanjivača*, zbog kojeg je nemoguće stvari spoznati jasno i razlučeno. Demon je vješt, te vjerno projicira događaje koje čovjek doživljava u svakodnevnom životu, čime biva nemoguće razlučiti stvarno od nestvarnog. Nakon pažljivog razmišljanja i temeljitog istraživanja Descartes nudi neka rješenja, stavljajući naglasak na razumsku spoznaju. U osjetilima Descartes vidi uzrok problema i posljedično ih smatra nepouzdanima. Tu, prije svega, misli na osjetilne varke, u kojima nije moguće razlikovati obična od iluzornih / halucinatornih stanja. To ga navodi da odbaci osjetila kao nešto nepouzđano i nesigurno.

Argument zlog demona ima i svoju suvremenu inačicu, poznatiju kao *Mozak u bačvi*, koju u literaturi nalazimo pod nazivom *argument iz neznanja*. To je argument koji će, kao što je to učinio i argument zlog demona, pokazati svu težinu skeptičkih izazova, te će se mnogi mučiti pokušavajući osporiti taj argument.

Postoji nekoliko teorija koje su pokušale izaći na kraj sa skepticizmom, no većina njih nije se pokazala previše uspješnima. Jedna dominantnija teorija koja je pokušala ponuditi neka rješenja, u kombinaciji sa Mooreovim zdravorazumskim odgovorom, jest kontekstualizam. To je teorija koja ne pokušava napasti ijednu od skeptičkih premisa, već nastoji eliminirati glavnu konkluziju skeptičkog argumenta. U kontekstualizmu, jedna tvrdnja može imati različite istinitosne vrijednosti, ako je izrečena u različitim kontekstima.

Skepticizam, njegova historijska podjela, argument iz neznanja, te kontekstualizam kao pokušaj rješavanja problema skepticizma predstavljaju temelje na kojima će se zanimali ovaj rad. Za kraj će biti spomenut i David Lewis, jedan od najznačajnijih kontekstualista koji je argumentirao protiv skepticizma, vodeći se Mooreovom zdravorazumskom tvrdnjom o besmislenosti ignoriranja čovjekovog svakodnevnog znanja. Odlučuje braniti infabilizam, čime se mijenja cijela perspektiva o ljudskom znanju.

„Ako posjedujemo samo toliko nepogrešivog znanja, ipak znanje je po definiciji nepogrešivo, onda zaista posjedujemo jako malo znanja – a ne izobilje svakodnevnog znanja za koje smo mislili da posjedujemo“ (Lewis, 1996: 48,691-692).

2. Skepticizam

Kada se kaže *skepticizam*, prvo na što većina pomisli, (posebice oni koji se ne bave filozofijom), jest *sumnja*. Kada se kaže da je netko *skeptičan* prema nečemu, ili nekome, pod time se najčešće misli da je u najmanju ruku *sumnjičav*, bilo da se radi o sumnji u nečije namjere i motive, ili naprosto o sumnji u *nešto*. Primjerice, može se raditi o sumnji u božju opstojnost. Ili konkretnije, u lijekove koje proizvode farmaceutske kompanije, i o tome jesu li te kompanije uistinu orijentirane na ljudsko zdravlje, ili se radi o drugim motivima. Može se biti skeptičan prema kvaliteti porijekla hrane, alternativnoj medicini, bioenergiji, cijepljenju, kvaliteti zraka, postojanju duše, životu poslije smrti, itd. Sukladno tome, ništa nije sigurno u potpunosti i u sve se može sumnjati. Postavlja se pitanje što sa sigurnošću uopće možemo znati? Iz znanstvene perspektive nešto možemo znati ukoliko je empirijski provjerljivo. U

današnje vrijeme se pojam skepticizma ili skeptičnosti definira kao odraz inteligencije u smislu analitičnosti i kritičkog mišljenja. Međutim, krene li se skepticizam analizirati s filozofskog gledišta, dolazimo do puno složenijih i dubljih analiza, stavova i zaključaka. Skepticizam u filozofiji podrazumijeva stav da znanje nije moguće, odnosno da nije slučaj da doista znamo sve ono što mislimo da znamo (Prijić – Samaržija, Gavran – Miloš, 2011: 341)

Filozofski skepticizam ima izrazito dugu povijest i datira još iz doba antike, te nastavlja trajati i razvijati se, dostižući svoju suvremenu inačicu, praćen mnogim umnim misliocima i sljedbenicima. Za razliku od općeg skepticizma, koji je ponekad malo brzoplet, filozofski skepticizam ne žuri za zaključcima, već pomno istražuje i analizira. U tome se očituje njegova dubina. Skepticizam se mijenjao kroz povijest, kao i njegovi argumenti, metode i ciljevi. U početku, težilo se postizanju sreće i mira, to jest suzdržavanju od suda kako bi se ona mogla postići. U kasnijoj su fazi skeptiče hipoteze mnogo radikalnije u smislu da se poriče mogućnost spoznavanja bilo kakve istine.

3. Glavne vrste skepticizma

Postoji nekoliko tipova skepticizma, od kojih ću spomenuti samo najvažnije vrste i iznijeti ih u njihovom historijskom kontekstu. Antički skepticizam teži praktičnoj primjeni, u smislu da postizanju sreće (grč. *eudaimonia*) i harmonije te izbjegavanju osjećaja uznemirenosti koji sa sobom donose dogmatizam i fanatizam. Početna je teza antičkih skeptika da je prilikom istraživanja prirode stvari nemoguće odrediti kakva je njihova objektivna priroda, te da je jedini način da se sačuva duševni mir izbjegavati dogmatizam i fanatizam. Dogmatici vjeruju da znaju prirodu stvari čime se, prema skepticima javlja uznemirenost. Naime, dogmatici vjeruju da postoji nešto objektivno dobro i u kontekstu u kojem nemaju to dobro čestoza njime intenzivno tragaju, što ih čini uznemirenim. I u situacijama u kojima to dobro imaju, dogmatici su također uznemireni, jer se boje da bi to mogli izgubiti. Postojanje objektivnog dobra je izvor njihovog nemira, te na taj način dogmatizam zapravo pridonosi njihovoj uznemirenosti.

U svijetu dogmatizma i fanatizma zapravo nikada nema mira i to je ono što antički skeptik pod svaku cijenu želi izbjeći. Postoje tri najvažnije tradicije, odnosno škole antičkog skepticizma: rani pironizam, akademijski skepticizam te kasni pironizam. U svijetu dogmatizma i fanatizma, zapravo, nikada nema mira, i to je ono što pironovski skeptik pod

svaku cijenu želi izbjeći. Rani pironizam ravija filozof Piron, čiji sljedbenik i učenik Timon detaljno zapisuje misli i ideje svog učitelja, što će se pokazati presudnim u fazi oživljavanja kasnog pironizma. Ideja ranog pironizma jest da nije moguće odrediti objektivnu prirodu stvari, te da ne postoji način da bi se došlo do ikakvih istina ili neistina o predmetima koji nas svakodnevno okružuju. Primjerice, odraz štapa u vodi može djelovati slomljeno ljudskom oku, ili toranj u daljini manji nego što jest, itd. Ovi primjeri ukazuju na manjkavost i nepouzdanost procesa opažanja. Sukladno tome, težili su postići osjećaj neuznemirenosti (grč. *atrasia*), a jedini način da se on postigne jest suzdržavanje od suda. Za pironizam dobro živjeti ujedno znači i sretno živjeti. Čovjek ne može biti sretan ako je neodlučan oko toga kakva je stvarna, objektivna priroda stvari što, naposljetku, dovodi do uznemirenosti. Stoga su rani pironisti odlučili da se, s obzirom na nemogućnost određivanja prirode stvari, valja suzdržati od suda jer je to jedini način da se postignu *atrasia*, a s njom i *eudaimonia*.

Nakon ranog pironizma, nazvan prema Platonovoj akademiji, razvija se akademijski skepticizam koji kritizira stoičku filozofiju, ali i neke druge pravce u antičkoj filozofiji, poputepikurejske škole. Kao što je kasni pironizam želio oživjeti Pironovu filozofiju, tako je akademijski skepticizam želio oživjeti filozofiju Sokrata, iako to nije bilo nimalo lako učiniti. Prije svega, Sokrat, baš kao i Piron, nije pisao, te su sva njihova učenja ostala na zapisima njihovih vjernih učenika. Nije nimalo lako kod prenošenja nečijeg učenja sačuvati originalnost i autentičnost originala, te tako spriječiti moguće iskrivljavanje značenja teksta. Stoici su jedino za spoznaju tvrdili da može biti istinita, dok vjerovanje može, a i ne mora biti istinito. Spoznaja nikako ne može biti pogrešna, smatrali su.

Na meti akademijskih skeptika našli su se upravo zbog stava da je spoznaja jedina istinita. Naime, akademičari ukazuju na to da postoje slučajevi u kojima istinite i lažne predodžbe imaju potpuno jednak i kvalitativno nerazlučiv sadržaj, kao što je slučaj u snovima (Prijić – Samaržija, Gavran – Miloš, 2011: 346-347). Dakle, postoji slučaj gdje nije moguće razlučiti istinit od neistinitog sadržaja. Postavlja se onda pitanje kako je spoznaja moguća ako nikad nije moguće biti siguran u istinitost predodžbi? Odgovor je da nije moguće. Iz toga slijedi da stoički kriteriji za spoznaju nikako ne mogu biti zadovoljeni. Pošto ni sam stoik ne može biti siguran je li dao pristanak istinitoj predodžbi ili nije, pironovci se odlučuju za suzdržavanje od suda, jer opcija davanja pristanka neistinitoj predodžbi za njih nije opcija. Akademičari kritiziraju stoičku epistemologiju te im je cilj opovrgnuti njene argumente kako bi sebi osigurali položaj.

Nakon akademskog skepticizma dolazi kasni pironizam čija je ideja oživljavanje ranog pironizma. To je prije svega činio Enezidem, koji je smatrao da su akademičari prestali biti pravi skeptici zbog svojih tvrdnji o istinitosnim predodžbama. Kao najpoznatije predstavnike ovog pravca valja navesti Seksta Empirika, i Agrippu, koji će iza sebe ostaviti poznatu Agrippinu trilemu. Ovaj pravac je, dakle, kritizirao akademski skepticizam, zbog stava o kojem je malo prije bilo riječi, a taj je da ništa nije spoznatljivo i ni na koji način to ne može postati.

4. Kartezijanski skepticizam

Suvremeni, odnosno, kartezijanski skepticizam, u velikoj se mjeri razlikuje od pironovskog. On je isključivo povezan s epistemologijom, dok pironovski, kao što je već spomenuto, ima praktične ciljeve postizanja *atrasie ieudaimonie*. Kartezijanski skepticizam počiva na drugačijim temeljima i teži drugačijim ciljevima, te je puno radikalniji od pironovskog jer postavlja standarde koje je često nemoguće ispuniti i slijediti. On počiva na općepoznatoj tezi o tome kako je vanjski svijet povezan s našim osjetilima. Poslije srednjovjekovne filozofije i antičkog skepticizma 17. stoljeću počinje novovjekovna filozofija, s glavnim predstavnicima Francisom Baconom u Engleskoj te Renéom Descartesom u Francuskoj (iako se Descartesu pridaje puno veća epistemološka i filozofska pozornost, dok se originalnost Baconovih ideja zanemaruje i stavlja u drugi plan). Za Descartesa se kaže da je začetnik modernog skepticizma, puno radikalnijeg od ikog drugog. Radikalan, kakav je i sam bio, Descartes počinje *iz početka*, što bi značilo potpuno odbacivanje dosadašnjih vjerovanja i temeljito preispitivanje svih vjerovanja koje je tijekom života stekao. On je govorio da nikada ne treba vjerovati niti jednoj stvari koja se ne raspoznaje jasno i razlučeno. Kao veliki vjernik, u svojim se Meditacijama obraća nevjernicima, *bezbošcima*, sa svrhom da ih na inteligentan i logičan način uvjeri u Božju opstojnost, izbjegavajući pažljivo cirkularnost ili kontradiktornost.

Descartes je duboko svjestan ljudske slabosti i povodljivosti. Uviđa da je čovjek sposoban sebi pripisati mnogo znanja, a da je u tome malo istine. Smatrao je da treba sve dovesti u pitanje i podvrgnuti sumnji. Svojim radikalnim skeptičkim hipotezama sastavljao je strategiju kojom će potkopati argumente empirizma koji njeguje stav „*da spoznaja svijeta počinje i nalazi opravdanje u iskustvu (percepciji)*“ (Prijić – Samaržija, Gavran – Miloš, 2011: 348-349) Time dolazi do metodičke sumnje zbog koje je bio kritiziran i za koju je i sam

izjavio u 6. meditaciji kako se i njemu činila pretjeranom i grotesknom. Htio je potkopati osjetila kao pouzdan izvor znanja, ističući razum kao jedinu komponentu koja bi mogla omogućiti pouzdano znanje. U djelu *Razgovor o metodi*, 2.dio (1637.), Descartes spominje pregršt logičkih pravila, od kojih se on odlučuje za samo četiri, smatrajući da će biti dovoljna da bi postigao ono što je zamislio, uz uvjet da se svakog pravila strogo pridržava i da nijednom ne propusti to učiniti.

„Prvo je pravilo bilo da nikada ništa ne prihvaćam kao istinito a da jasno ne spoznam da je takvo; to znači da najbrižljivije izbjegavam svako pre nagljivanje i neprovjereno donošenje suda, i da u svojim sudovima obuhvaćam jedino ono što je za moj um tako jasno i razlučeno da nemam nikakva povoda o tome sumnjati. Drugo, da svaku od teškoća koju bih proučavao podijelim na onoliko dijelova na koliko je to moguće i koliko je potrebno radi njihova najboljega rješenja. Treće, da svoje misli upravljam izvjesnim redosljedom, polazeći od najjednostavnijih i najrazumljivijih predmeta, da bih se postupno uzdizao do spoznaje najsloženijih, pretpostavljajući red čak između onih koji po prirodi ne prethode jedni drugima. I posljednje, četvrto, da posvuda sve tako potpuno pobrojim i napravim opće preglede da mogu biti siguran da nisam ništa izostavio.“ (Descartes, 1637: AT VI. 18-19)

Ta četiri pravila bi trebala polučiti uspjeh, smatrao je Descartes, i dati mu odgovore na pitanja koja je tražio, a kao polazišnu tvrdnju, odnosno Arhimedovu točku, on uzima svoju proslavljenu tvrdnju „Cogito ergo sum“, što bi značilo, *Mislim, dakle jesam*. No, o tome će se više raspravljati u nastavku rada.

René Descartes kao polazišnu točku uzima osjetila u kojima se nalazi uzrok pogreške, što za posljedicu ima nemogućnost objektivnog perceptivnog znanja o realnosti. Kako bi potvrdio svoju hipotezu ponudit će tri skeptička argumenta, od kojih će upravo posljednji biti najviše obuhvaćen u ovom radu. Radi se o argumentu zlog demona.

4.1. Osjetilne varke

Govoreći o osjetilnim pogreškama, Descartes govori kako su nas ona kadra prevariti, a ako nas samo i jednom prevare, moguće je da nas uvijek varaju. Pri tomu misli na perceptivne iluzije ili varke, odnosno na situacije u kojima je iluzorno, halucinatorno stanje stvari nerazlučivo od veridičkog stanja stvari. Klasični epistemološki argument, kada je o percepciji riječ, glasi: ako zamjetitelj nije kadar razlikovati normalna stanja stvari od iluzornih,

halucinatornih stanja, onda halucinatorna i normalna stanja imaju isti sadržaj. Pošto zamjetitelj ne može razlikovati normalna od iluzornih stanja, onda ona imaju isti sadržaj. Puno puta je pokazano da osjetila varaju i da nisu pouzdana, bilo da se radi o nekom sličnom čovjeku na ulici, ili veličini tornja iz daljine, ili suženju pruge u daljini, itd. Kao takva, osjetila ne prolaze na testu i bivaju upitna.

4.2. Argument iz sna

U ovom argumentu Descartes polazi od pretpostavke nemogućnosti razlikovanja sna od jave. Navodi kako je često i sam mislio kako sjedi udobno u svom naslonjaču, kraj vatre, a zapravo je ležao u postelji i sanjao. Govori kako bi se san i java trebali razlikovati po tome što u snu ipak stvari nisu tako jasno razlučene. Ipak, koliko se puta, govori Descartes, i sam zatekao kako je i u snovima često znao biti obmanjen, u nemogućnosti da pravilno razluči situaciju. Ostaje zapanjen i to mu samo potvrđuje kako sanja. Dakle, san je vrlo realan obmanjivač u većini slučajeva.

Argument iz sna može se razložiti na nekoliko koraka prema autoricama Ani Gavran – Miloš i Snježani Prijić – Samaržiji (2011: 348-349):

1. *Čini mi se da sada sjedim u naslonjaču (vidim svoje ruke, itd)*
2. *Imao sam u prošlosti snova o tome kako sjedim u naslonjaču kada, ustvari, nisam sjedio u naslonjaču (kada je to bilo pogrešno).*
3. *Dakle, ako imam razloga misliti da je moguće da sanjam da sjedim u naslonjaču, imam razloga vjerovati da možda griješim.*
4. *Mogu biti apsolutno siguran da p ako i samo ako nemam razloga vjerovati da je moguće da je p pogrešno.*
5. *Stoga, mogu biti apsolutno siguran da sada sjedim u naslonjaču ako i samo ako nemam razloga misliti da je moguće da sanjam.*
6. *Ukoliko ne postoje jasni kriteriji prema kojima bih razlikovao san od jave, nemam razloga misliti da nije nemoguće da sanjam.*
7. *Vidim (intelektualni uvid) da nema sigurnih kriterija za razlikovanje sna od jave.*
8. *Stoga, ne mogu biti apsolutno siguran da sada sjedim u naslonjaču.*

4.3. Argument zlog demona

Argument zlog demona je treći skeptički argument koji Descartes razmatra. Riječ je o vrlo snažnom argumentu koji i danasotvara brojne polemike te nije uspješno opovrgnut. Naime, Descartes shvaća da ideje koje imamo u snovima moraju odnekud doći, a kako sami nismo njihovi tvorci (budući da dolaze neovisno o našoj volji), mora postojati nešto izvan onoga koji sanja, a što je izvor tih ideja (Prijić – Samaržija, Gavran – Miloš, 2011: 349). Tu Descartes uvodi Boga kao svemoćno biće koje umeće ideje u naše glave, što znači da ne mora nužno stvarni svijet biti jedini izvor naših ideja. Međutim, kod Decartesove filozofije ostaje činjenica da je Bog svemoćan i nepogrešiv, a čovjek ograničen i nesavršen te sklon manipulacijama od strane zlog demona. Dakle, Descartes je isključio mogućnost da nas Bog vara jer je on dobar i kao takav ne može varati te iz tog razloga uvodi zlog demona te je upravo zbog njegovog djelovanja nemoguće sa sigurnošću znati kada su osjetilne ideje pogrešne, a kada nisu. Argument zlog demona se može primijeniti i na ostale aspekte, poput matematike i ostalih znanosti, čime ima veći doseg i postaje utjecajniiji od argumenta iz sna, zaključuju autorice. Da bi se nešto sa sigurnošću znalo, valja isključiti svaku mogućnost obmane ili varanja, a to nije moguće.

Ovaj poznati argument se prvo pojavljuje kao argument zlog demona, no kasnije dobiva naziv mozga u bačvi, ili mozga u staklenci. Njegova suvremena inačica glasi *argument iz neznanja*. U ovom argumentu jasno se vidi razlika između pironovskog i kartezijskog skepticizma. Dok se pironovski skeptik, (zbog tvrdnje da svaka spoznaja o predmetima koji nas okružuju može jednako biti istinita i neistinita), odlučuje na šutnju, izbjegavajući dvojbe, kao i nemir koji one sa sobom donose, kartezijski skeptik ide toliko daleko da u sve sumnja, konstantno tragajući za onim što bi mu omogućilo da nešto uistinu *zna*. Prva Descartesova meditacija se očituje radikalnošću u smislu sustavne sumnje, koja u metafizičkom smislu biva stavljena u samo središte. U kasnijim meditacijama, napose drugoj, više se gotovo i ne osjeća takav ekstrem. Descartes demonu pripisuje vještine i inteligenciju u najvećoj mogućoj mjeri. To je biće koje je sklono manipulacijama i obmanama, te je nevjerovatno moćno. Ono može postići to da u apsolutno ničemu nema sigurnosti:

Iako Descartes priznaje zlom demonu nevjerovatnu moć, lukavost, inteligenciju i sposobnost obmane, ipak iznosi argument da obmanjivač, koje god umijeće posjedovao i koliko se god trudio u obmanama, ne može postići to da ga uvjeri da on ne postoji. Daljnja

potvrda za ovu tvrdnju proistječe iz činjenice da dokle god ga demon obmanjuje i vara, *on jest*.

„Zamislit ću kako nebo, zrak, zemlja, boje, likovi, zvukovi i sve ostale izvanjske stvari nisu ništa drugo nego obmane snova, zamke koje je [zli demon] postavio mojoj lakovjernosti“ (Descartes, 1642.: 1.12.)¹

Ne bi imalo nikakvoga logičkog smisla da demon obmanjuje nekoga tko ne postoji. Sukladno tome, slijedi da demon obmanjuje onoga koji postoji te u to ne može biti nikakve sumnje.

„Ali postoji obmanjivač, ne znam kakav, krajnje moćan i krajnje lukav, koji me uvijek znalački vara. No bez ikakve sumnje ja isto tako postojim kada me vara. Neka vara koliko god može, ipak nikada neće postići da ne budem ništa sve dok ja mislim da nešto jesam. Stoga, pošto se o svemu tome dobro promislilo, može se reći kako ovaj iskaz: Ja jesam, ja postojim, koliko god ga puta izrekao ili razumom poimao, nužno jest istinit“ (Descartes, 1642.: 2.3.)²

Dakle, ovime bi se trebalo dobiti nešto što je sigurno i konkretno, međutim Descartes je i tu oprezan, navodeći kako se i tu može zastraniti jer (ne treba nikako podcjenjivati moć zlog i varljivog demona) kada se dođe do spoznaje *ja jesam*, valja paziti da se pod *ja* ne uzme nešto drugo i tako se opet zastrani. Dakle, valjalo bi jako dobro razumjeti što se misli pod terminom *ja*. Kada se otklone svake sumnje, ostaje samo ono što je *sigurno i neuzdrmano*, govori Descartes. Nakon toga, on ide dalje, pitajući se tko zapravo on jest. Dolazi do zaključka da ništa ne može dati odgovor na to pitanje, nikakve aktivnosti, poput hranjenja, hodanja, govora ili osjećanja. Za te stvari je nužno posjedovati tijelo. Time dolazi do onog misaonog, i shvaća da je *misliti* jedina potvrda za *postojati*. Misli su jedino što se nikada ne može otrgnuti od čovjeka, u kojem god stanju on bio.

„Dakle, što sam ja? Ja sam dakle stvar istinita i uistinu postojeća; ali kakva stvar? Rekao sam, koja misli“ (Descartes, 1642.: 2.6.)³

¹ Preuzeto iz nastavnog materijala dr. sc. Ane Butković

² Preuzeto iz nastavnog materijala dr. sc. Ane Butković

³ Preuzeto iz nastavnog materijala dr. sc. Ane Butković

5. Mozak u bačvi ili argument iz neznanja

Mozak u bačvi ili argument iz neznanja predstavlja suvremenu inačicu Descartesovog zlog demona (Descarte, 2003: 55) koji u formalnom obliku izgleda ovako :

1. Ako S zna da ima dvije ruke i [zna da], ako ima dvije ruke, S nije mozak u bačvi (žrtva zlog demona, sanjač), S zna da nije mozak u bačvi.
2. S ne zna da nije mozak u bačvi (žrtva zlog demona, sanjač).
3. Dakle, S ne zna da ima dvije ruke.

Valja se dotaći i poznatog tzv. *Skeptičkog paradoksa*. Ako se koga upita, svatko će, bez razmišljanja, kazati kako je pouzdano siguran (odnosno zna) da ima dvije ruke. Međutim, kada ga se upita može li sa sigurnošću znati da nije mozak u bačvi odgovor će biti niječan jer nitko ne može isključiti mogućnost da je mozak u bačvi. Nakon ove skeptičke hipoteze slijedi da, ako netko ne zna da nije mozak u bačvi, nikako ne može znati da ima dvije ruke.

Skepticizam je bio i ostao najstariji i jedan od najinteresantnijih problema epistemologije. Iako su skeptički argumenti radikalni u nekim segmentima te potpomognuti teorijama koje im idu u korist, poput infalibilizma ili načela epistemičke zatvorenosti, postoje teorije koje pokušavaju s tim argumentima izići na kraj. Kasnije će se pokazati da postoji teorija koja je uspjela ozbiljnije napasti skepticizam, čime se pokazala dominantnijom od ostalih protuskeptičkih teorija. Posebice će se to vidjeti prilikom kritike argumenta iz neznanja.

6. Mogući odgovori na skepticizam

U knjizi *Epistemologija: Vodič u teorije znanja* (Greco, Sosa, 2004), prvi tekst pod naslovom *Skepticizam* M. Williams pokušava ponuditi moguće odgovore na skeptičke argumente i visoke zahtjeve koje on sa sobom donosi. Tu se dolazi do pojma *opravdanja* koje se može razvrstati u dvije grupe. Prvu grupu čine *internalističke* teorije koje opravdanje traže u samom subjektu spoznaje, dok drugu grupu čine *eksternalističke* teorije koje za opravdanjem tragaju izvan samog subjekta spoznaje. Jedna od teorija među njima je internalistička teorija, fundacionalizam, prema kojoj je opravdanje konačno ako se svodi na samo-evidentne propozicije ili propozicije percepcije. Drugim riječima, postoje temeljna vjerovanja na kojima se zaustavlja zahtjev za daljnjim opravdanjem. Međutim, možemo se

pitati koja bi to temeljna vjerovanja bila i *zašto ona imaju takav povlašteni status* (Greco, Sosa, 2004: 56-57). Alternativa su fundacionalizmu koherentističke teorije opravdanja prema kojima je vjerovanje opravdano akko je u koherenciji s pozadinskim sustavom vjerovanja. Dakle, moglo bi se reći da vjerovanja nisu opravdana jer počivaju na nekom temelju, već zato što su međusobno koherentno povezana. Ipak, čini se da se problem time samo prebacuje s pojedinačnog vjerovanja na skup vjerovanja čime se, zapravo, potiče skepticizam nemogućnošću opravdanja same logičke povezanosti tih vjerovanja.

Iako se fundacionalizam pokazao jako dobrim u zaustavljanju beskonačnog regresa, a jednako tako i koherentizam koji se suprotstavlja fundacionalizmu, čini se da obje teorije nisu uspješnije u rješavanju problema kartezijanskog skepticizma. Time se dolazi do jedne novije teorije, kontekstualizma. Williams je primijetio kako su dosadašnje antiskeptičke strategije bile izravne (Greco, Sosa, 2004: 62), odnosno točka napada bila bi nekaprihvaćena premisa ili skup premisa. Što duže te premise i pretpostavke ostaju neosporene, skeptičko zaključivanje činiti će se intuitivnim i uvjerljivim, a tradicionalni odgovori nategnutima. Stoga Williams predlaže vlastite dijagnostičke pristupe skepticizmu, među kojima su zdravorazumske teorije i kontekstualizam.

7. Kontekstualizam i argument iz neznanja

Kontekstualizam je mlađa teorija od fundacionalizma, pri čemu u sam fokus stavlja epistemički kontekst opravdanja vjerovanja. Kontekstualizam odbacuje temeljne postavke fundacionalizma i koherentizma, smatrajući ih nedostatnima za opravdanje. Također uspijeva zaustaviti regres. Iako su Peirce, Dewey i Popper ključni u kontekstualističkoj teoriji, vrlo su poznati Stewart Cohen i David Lewis, o kojima će kasnije biti više riječi. Ova teorija, iako i sama ima nedostataka, nudi odgovore na to kako izbjeći određene skeptičke pretpostavke. Kontekstualizam je teorija gdje opravdanje vjerovanja ovisi o kontekstu unutar kojeg se vjerovanje i sam iskaz, odnosno propozicija pojavljuju, čime se uspijevaju izbjeći kartezijanski argumenti. Primjerice, ako konverzacijski kontekst određuje koja vrsta razloga može pružiti odgovarajuće utemeljenje i je li uopće potrebno ikakvo daljnje utemeljenje, onda je pogrešno dijeliti vjerovanja na povlaštene i problematične vrste, odnosno nije potrebno stjecanje nekih temeljnih vjerovanja kao ni prihvaćanje osjetilnog iskustva kao temeljnog aparata za stjecanje vjerovanja o vanjskom svijetu. Kao što je već spomenuto, i ova teorija ima svojih nedostataka. Prigovara joj se zanemarivanje skeptičkih hipoteza pod izgovorom da

su kontekstualno irelevantne. Postavlja se pitanje kako bi kontekstualizam mogao odgovoriti na problem argumenta iz neznanja. Za razliku od drugih teorija koje kritiziraju skeptičke argumente, kontekstualist nastoji pomiriti skepticizam i zdravorazumski realizam. Dode li do promjena u konverzacijskom kontekstu, može biti itekako važno radi li se o kontekstualističkoj, ili pak o skeptičkoj paradigmi, pri čemu je moguće u kontekstualističkom kontekstu nešto znati, dok u skeptičkom kontekstu to ne mora biti slučaj. Također je važan standard pripisivanja znanja.

„Standardi pripisivanja znanja mijenjaju se ovisno o pitanju o kojem se raspravlja u tom konverzacijskom kontekstu. U običnim kontekstima (u kojima se ne spominju skeptičke hipoteze) epistemički standardi pripisivanja znanja su niski; uobičajena dokazna građa koju imamo dostatna je za pripisivanje znanja/opravnog vjerovanja da imam ruke. U skeptičkim kontekstima (u kojima se spominje skeptička hipoteza) epistemički standardi pripisivanja znanja su visoki; uobičajena dokazna građa nije dovoljna za pripisivanje znanja/opravnog vjerovanja da imam ruke ili da nisam Mozak u bačvi“⁴

U ovom slučaju je nemoguće izbjeći premise argumenta, no moguće je u određenim kontekstima izbjeći njegovu konkluziju, što ovu teoriju čini prihvatljivom. Kada se razmotre skeptički argumenti, posebice argument iz neznanja, postaje jasno da je ova teorija puno pogodnija od drugih teorija jer uzima u obzir posljedice koje bi neminovno uslijedile u slučaju opovrgavanja skeptičkih premisa, a također dopušta da se u pojedinim kontekstima izbjegne najgorljivija skeptička problematika, kao i previsoki standardi te problematike.

8. Kontekstualizam Davida Lewisa

David Lewis važan je pobornik kontekstualizma. U svom radu «Elusive knowledge», on istražuje *kontekstualnu varijabilnost standarda opravdanja* (Greco, Sosa, 2004: 89). Članak započinje tvrdnjom kako čovjek puno toga zna. Pri tome misli na količinu informacija koju čovjek ima pohranjenu u svojoj glavi, od datuma utakmica do toga što pingvini jedu, itd. Radi se o svakodnevnom uobičajenom znanju, kojeg ima u izobilju i u koje bi bilo apsurdno sumnjati. Iako savršeno svjestan logičke snage skeptičkih premisa (koliko god apsurdno zvučale), Lewis nastoji argumentirati protiv skepticizma, referirajući se na Moorevu

⁴ Preuzeto iz nastavnog materijala dr. sc. Ane Butković

zdravorazumsku tvrdnju kako je posve besmisleno nijekati svakodnevno znanje koje čovjek posjeduje.

Tu dolazi do infabilizma, teorije koju je odlučio braniti, svjestan skeptičkog stajališta o znanju kao nepogrešivom. Tu se mijenja čitava perspektiva koja ukazuje na to da čovjek gotovo da i nema znanja za koje je bio siguran da ga posjeduje, i da to i dalje zvuči apsurdno, govori Lewis.

„Ako posjedujemo samo toliko nepogrešivog znanja, ipak znanje je po definiciji nepogrešivo, onda zaista posjedujemo jako malo znanja – a ne izobilje svakodnevnog znanja za koje smo mislili da posjedujemo“ (Lewis, 1996: 48, 691-692).

Lewis odbija prihvatiti falibilistički pristup prema kojem su „temeljna vjerovanja pogrešiva, stoga ih se ne može dovesti u dvojbu, preispitati pa čak i opovrgnuti“ (Čuljak, 2003: 33), kao što su učinili mnogi drugi kako bi izbjegli skepticizam. Umjesto toga se odlučuje za infabilizam jer je logičniji i ne završava nužno sa skepticizmom. Na primjeru s lutrijom, Lewis ističe kako opravdanje nije dovoljan uvjet za znanje. Dakle, radi se o poštenoj lutriji s jednim listićem koji je sigurno dobitni u mnoštvu gubitničkih, pod pretpostavkom da osoba zna koliko gubitničkih listića ima. Što ima više gubitničkih listića, manja je vjerojatnost za dobitak. Ipak, nastavlja Lewis, koliko god broj gubitničkih listića bio velik, nijedan broj nije dovoljno velik da bi omogućio prijelaz iz falibilističkog mišljenja u znanje. Na kraju, listić bi baš mogao biti dobitnički, koliko god vjerojatnost za to bila mala. Prema Lewisovoj definiciji znanja:

„S zna da p ako S-ova dokazna građa eliminira svaku mogućnost u kojoj ne-p – Psst! – osim onih mogućnosti koje ispravno ignoriramo“ (Lewis, 1996: 48, 694).

Kako bi upotpunio svoju definiciju znanja, Lewis navodi određena pravila koja detaljnije određuju kada neke mogućnosti ispravno, odnosno neispravno ignoriramo.

1. Pravilo aktualnosti (eng. *The Rule of Actuality*) govori kako je mogućnost koja se ostvaruje uvijek važna, (uvijek je relevantna alternativa), te ju nikada nije pravilno ignorirati. Ovime Lewis dolazi do eksternalističkog pravila i mogućnosti da subjekt možda neće moći biti u stanju reći što je to ispravno ignorirano.
2. Pravilo vjerovanja (eng. *The Rule of Belief*) govori da se mogućnost za koju subjekt vjeruje da se ostvaruje ne ignorira ispravno bez obzira je li on u pravu ili ne oko tog

svog vjerovanja. Također je bitno koliko je toga na kocki. Koliko visoko je "dovoljno visoko"? To može ovisiti o tome koliki je ulog (Lewis, 1996: 48, 695).

3. Pravilo sličnosti (eng. *The Rule of Resemblance*) govori da se ne može ispravno ignorirati mogućnost koja jako slični mogućnosti koja se računa kao ona koju ne možemo ispravno ignorirati. Upravo ovo pravilo objašnjava zašto netko ne zna da će izgubiti na lutriji, bez obzira na to koliko imao malene izgleda za dobitak i koliko bio uvjeren da će izgubiti. Te mogućnosti su slične jedna drugoj i obje mogu biti pravilno ignorirane. Ili se mogu pravilo ignorirati obje mogućnosti, ili nijedna. Ovo pravilo također dobro rješava Gettierove protuprimjere, posebice primjer sa Smithom koji posjeduje Forda (Nogot/Havit). Ovo pravilo ima *ad hoc* iznimku, što bi značilo da se ono ne odnosi na sličnosti između dokaznih građa koje postoje u stvarnom svijetu i u mogućem svijetu demona (MuB), iako su u oba svijeta dokazne građe iste (nije moguće razlučiti), smatra Lewis.
4. Pravilo pouzdanosti (eng. *The Rule of Reliability*) govori da je moguće pretpostaviti pouzdanost procesa poput percepcije, memorije i svjedočanstva, što bi značilo da je moguće ispravno ignorirati mogućnosti u kojima su ti procesi podbacili. (Npr. uvijek postoji mogućnost perceptivnih varki, haluciniranja i sličnog, i te mogućnosti se mogu ispravno ignorirati. Ovdje postoje dva blaga pravila i to su:
 - a) Pravilo metode (eng. *The Rule of Method*) govori da je dozvoljeno pretpostaviti reprezentativnost dokazne građe koja se posjeduje, iz čega proizlazi da je najbolje objašnjenje za tu građu istinito objašnjenje.
 - b) Pravilo konzervativizma (eng. *The Rule of Conservatism*) govori da je dopušteno ignoriranje onih mogućnosti koje se i inače ignoriraju i koje ignoriraju svi ostali.
5. Pravilo pažnje (eng. *The Rule of Attention*) govori da je ono što se ignorira tj. ne ignorira dio je konverzacijskog konteksta. Ako se dogodi da neka mogućnost privuče pažnju, onda ju nije moguće ispravno ignorirati.

Lewis govori da je skup relevantnih alternativa određen pripisivačevim faktorima, što ne isključuje pravilo aktualnosti. Za kraj spominje mogućnosti koje mogu biti eliminirane, ali ne i ispravno ignorirane, te one koje ne mogu biti eliminirane, ali mogu biti ispravno ignorirane. Za razliku od Freda Dretskea, Lewis je prihvatio načelo zatvorenosti.

„[...] Premisa 'Znam da imam ruke' bila je istinita u svom svakodnevnom kontekstu, gdje je mogućnost obmanjujućih demona bila primjereno ignorirana. Spominjanje same te mogućnosti promijenilo je središte konteksta. Konkluzija 'Znam da nisam bez ruku i obmanut' bila je neistinita u svom kontekstu zato što je to bio kontekst u kojemu je mogućnost obmanjujućih demona bila spomenuta, stoga nije bila ignorirana, stoga nije bila primjereno ignorirana..” (Lewis, 1996: 48, 700)

Uz Petera Ungera, Stewarta Cohena, i još nekih drugih, David Lewis svakako je jedan od interesantnijih kontekstualista, koji nije želio prihvatiti uvriježene norme, već je odabrao krenuti drugim putem, a sve kako bi istražio neke svježije, logičnije i prihvatljivije odgovore na probleme koje postavlja i uvijek će postavljati skepticizam. Iako se bavio problemom skepticizma, paradoksom lutrije te Gietierrovim primjerima, Lewis se nije mogao obvezati na to da jedno rješenje može riješiti sva tri problema, već je analizirao probleme jedan po jedan. Također David Lewis je mnogo doprinio različitim poljima filozofije poput filozofije jezika, logike, metafizike, epistemologije s naglaskom na skepticizam. Zanimljiv je njegov pokušaj izlaženja na kraj sa skepticizmom.

On je smatrao da standard dokaza, koji je potreban za znanje, varira u odnosu na kontekst. Kada govorimo o kontekstu svakodnevnog života standard dokaza koji su potrebni za znanje nije pretjerano visok. No, u kontekstu filozofske rasprave o skepticizmu, isti taj standard dokaza koji su potrebni za znanje se jako podiže. Primjerice, u jednom kontekstu možemo imati znanje o nekoj stvari, a već u drugom ga nemati. Iz toga proizlazi da imamo znanje sve dok ne uključimo skepticizam. Lewisov kontekstualizam je stoga vrlo zanimljiv iako pruža samo djelomične odgovore na problem skepticizma.

9. Zaključak

U radu se postavilo pitanje kako se odnositi prema skepticizmu i u kojoj mjeri ga valja prihvatiti. Zaključak je da mora postojati neka vrsta spoznaje koja omogućava komunikaciju između dviju osoba, inače bi i sam skepticizam bio nemoguć jer ne bi bio prihvatljiv te ne bi bilo moguće niti naslutiti takvu opciju mišljenja. Vrijeme i umne napore koje je ulagao pironovski skeptik, a sve kako bi postigao sreću i neuznemirenost, nemjerljivo je s vremenom i naporima koje ulaže današnji čovjek kojem to gotovo kao da ništa ne predstavlja. Danas su neke druge stvari važnije, ekonomski gledano. Svijet u kojem obitava moderan čovjek ne ostavlja mogućnost istraživanju vlastitoga uma i misli. Ne ostavlja mogućnost stjecanju osjećaja *atraxie*, *eudaimonie*. Filozofija kao takva postaje nešto čime se bavi sve manje i manje ljudi, što zbog manjka interesa drugih da se njome bave, što zbog ekonomskih razloga. Sve što nije moguće ekonomski opravdati, biva naprosto izbrisano, čime se gube temelji na kojoj počiva svaka znanost koje se čovjek ikada dotakao. Filozofija uči kritičkom razmišljanju te pravilnom argumentiranju. Bez toga, nitko se ne može nazvati znanstvenikom.

Kao zaključak bi još valjalo navesti da skepticizam sam sebe dovodi u pitanje, te je očigledno da je radikalni skepticizam, ukoliko ga se kao takvog prihvati, vrlo malo ili nimalo koristan u spoznajnoj teoriji, jer njime se nikada neće doći do znanja. Ali mu se mora priznati da je tjerao mnoge mislioce (i još tjera) da se njime bave, da ga istražuju te da ostanu dosljedni u tim istraživanjima. Kontekstualizam je jedna od teorija, koja se usudila suočiti sa skepticizmom kao takvim, stavljajući kontekst u prvi plan, u čemu je donekle i uspjela. Levisova verzija kontekstualizma je malo neformalnija od ostalih verzija, kombinirana sa Mooreovim zdravorazumskim odgovorom, nudi drugačiji pogled na znanje za koje čovjek misli da posjeduje.

10. Popis korištene literature

1. Butković, A. (2016) Nastavni materijal, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu
2. Čuljak, Z. (2003) *Vjerovanje, opravdanje i znanje: Suvremene teorije znanja i epistemičkoga opravdanja*, Zagreb: Ibis grafika
3. Descartes, R. (2003) *Metafizičke meditacije: Razmišljanja o prvoj filozofiji*, Zagreb: Demetra
4. Greco, J., Sosa, E. (2004) *Epistemologija: Vodič u teorije znanja*, Zagreb: Jesenski i Turk
5. Lewis, D. (1996) *Elusive knowledge*, Australasian Journal of Philosophy: 691-705
6. Prijić – Samaržija, S., Gavran – Miloš, A. (2011.) *Antička i novovjekovna epistemologija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk